

того» у духовному, розчиненого в ньому, йому підпорядкованому.

У XVIII ст. Григорій Сковорода заговорив про гармонійну взаємодію трьох світів: усе породжене великого світу; «мікрокосм, або людина»; третій, символічний світ — Біблія. Макрокосм — природа, мікрокосм — людина.

Микола Гоголь (1809—1852) з'єднав у собі за законами ще тоді невідомої нової есокультури поняття духовного, містичного і екзистенційного.

«Філософія серця» Памфіла Юркевича (1827—1874) вирізняла три сфери реальності: царство ідей (подібно до Платона); царство розумних істот, або реальний світ; царство примарного існування тілесного світу, або світ феноменальний. Активна взаємодія цих світів, на думку філософа, і становить гармонію цілого у своєму розмаїтті світу. Серце — основа унікальності і неповторності людської особистості. Розум, голова керує, а серце — породжує...

Вже в наші часи прекрасний російський вчений Нікіта Мойсєєв назвав ноосферою «той стан біосфери, коли Розум виявиться спроможним (якщо виявиться) визначати її цілеспрямований розвиток». Природа і людина суть єдине взаємозалежне і взаємодоповнювальне ціле і «стратегія людини» має бути лише складовою «стратегії природи». Синонімом терміна «ноосфера» практично є термін «кoeволюція людини і біосфери»¹⁵¹.

Найчутливіші з вчених не тільки констатували рух до такої коеволюції, але й відчули особливу креативність культурних і мистецьких механізмів його втілення.

Про пасіонарність — в напрямку цілості. А розпочинати цю високу єдність як цілісність необхідно з еволюції до

---

¹⁵¹ Думку Мойсєєва цитую за виданням «Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве». Прогресс-Традиция М. 2002 с. 473; Див. ще: Мойсєєв Н. Н. Как далеко до завтрашнего дня... Свободные размышления 1917—1993. М. Аспект Пресс 1994; Мойсєєв Н. Математические задачи системного анализа М. Наука 1981.

квантових підходів, зокрема, — від бінарності до медіації, про що вже йшлося. Рух культури і суспільства до медіації, дефіцит якої відчуває сьогодні не тільки Україна, але ще більшою мірою наш сусід Росія, є ознакою не тільки гуманітарно-етичних і гуманістичних «розривів» у системах життєзабезпечення. Зокрема, він засвідчує дефіцит цілісності в обох системах. Саморегулювання, рух у бік медіації створює їм додаткові точки опори. Важливо зрозуміти, що відновлення цілісності йде *крізь* різні контексти (це теж вимагає окремого дослідження). Ціннісні орієнтації такої культури інтенсифікують свободу і толерантність, ускладнюють суспільства, роблять їх адекватними новітньому часу. А новий етичний імператив доктринально закріплює успіх на цьому шляху.

Упорядкування новітнього діонісійства-хаосу через хаос конструктивний розпочинається рухом маргінальних зон з їхніми «заготовками», які засвідчують потужність енергії і речовини саме у цих зонах.

Змінюється енергетика усіх шарів усіх контекстів. Класична ієрархія, «вертикаль», як відомо, мала єдиний центр. Тривалий час історія художньої культури користувалась цією умовною вертикаллю. У міру диференціації — історії, суспільств, художньої культури, та особливо у періоди, що зажили назви переходових, — такий центр переставав грати роль головного чи єдиного.

Втрачаючи енергію, він ніби «розпорозувався» на багато інших, менших центрів (практика свідчить, що «малі центри» виступають своєрідними накопичувачами), що, «відчужившись» на маргінеси, продовжували зберігати пасіонарність (енергію і речовину художніх матерій) для подальшого руху.

Певний тип пасіонарності та її *кількість*, що накопичилась на краях шкали — на маргінесах змінює траєкторію — «пересуває» маргінальні зони в бік, — що особливо важли-

во підкреслити, — *нових майбутніх центрів, які набирають у процесі такого руху додаткової (надлишкової) потужної енергії*. Цей хвилеподібний рух культури як відкритої нелінійної системи і є одним з її жестів з упорядкування систем різного рівня. Не можна виключити й історично віддаленого руху до нового *єдиного* центру поза центром сучасного мейнстріму. Але на даному етапі ризоматичний принцип завершує складання нової конфігурації енергій. Це той момент, коли пасіонарна енергія прагне «революціонізувати», прискорити, імпульсувати зміну великого стилю чи парадигми. Інтенсифікує *вибір*.

Художня культура і суспільна свідомість збагачується моделями поведінки, що забезпечують їм новий рівень стабільності. Якщо пасіонарний сегмент художньої культури з якихось причин не знаходить потрібних моделей поведінки, нестабільність може підсилитись. Лише пасіонарії володіють підвищеною адаптивною динамікою за умов зміни середовища — навіть якщо зміна вкрай різка. Культура, як за подібних умов це робить етнос¹⁵², попередньо створює «замкнуті консорції пасіонариїв», що втілюють вищезазначені культурні рухи — ми побачили це на прикладі фрактальних зон з їх пошуковими сценаріями. З етносів завдяки таким консорціям виникли скандинавські вікінги і «люди довгої волі» у середньовічній Монголії¹⁵³. В культурі, на наш погляд, так виникли абхазька гілка, етруски. Ми вважаємо, що етнічний зміст цих консорцій є, власне, вже *наслідком* запуску механізмів культурної саморегуляції, яка має надати етносу моделі адаптації до середовища, що змінюється. Нові центри нової пасіонарної енергії — і є тими консорціями, що розширюють середовище впливу пасіонариїв.

---

¹⁵² Новое в синергетике. Взгляд в третье тысячелетие. — М., 2002. — С. 295.

¹⁵³ Там само

Якщо художня культура стикається з принципово незнайомим їй (у зовнішньому середовищі), вона може зініціювати *фазу навчання*.

Можливо, асоціювання наявних образів, картин світу — з ідеальними, «бажаними» чи вгадуваними або тими, що сигналять ззовні, — відбувається за принципом діалогу: зовнішній «суб'єкт» веде наявні картини світу чи образи через матрицю збігу зі своїм «досвідом». За принципом підтверджуючої проєкції. Суб'єкт ззовні запускає мандрівку до художньої культури і «відбирає» ті образи, рефлексії, картини світу, які він колись запам'ятав чи вивчив методом синхронізації образу чи, зокрема, відборів траєкторії.

Це щось подібне до «хаотичного сканування пам'яті», відкритого у нейронних мережах. Існують і тут, як у нейронних мережах, — можливості зберігати образи *на нестійких періодичних орбітах*. Можна припустити, що як проєкт чи образ на нестійкій орбіті виступають системи «пара» або картини світу, що одночасно належать поки що кільком межовим просторам. Але це вимагає глибоких, сучасного рівня спеціальних досліджень.

Окремо хочу наголосити на такому цікавому факті: «Саме в точці біфуркації є місця для великих... є соціальне замовлення на видатних діячів. На відстані від цих точок багато що вже обумовлено, наперед визначено, і дії одної чи кількох осіб не можуть кардинально змінити ситуацію»¹⁵⁴.

Враховуючи різноманітність еволюції видів мистецтва й суто стратегічні потенції театру, академічної музики, архітектури і деяких інших ліній культури, — «пілотними», тактичними, сказати б, дослідженнями нового займаються, як правило, оперативні її підвиди чи — назвемо їх — культурою швидкого реагування (пісня, естрада, поп-мас-

---

154 Синергетика и прогнозы будущего. — М., 2003. — С. 69.

культура, мода, молодіжні субкультури; зокрема, «мильні опери», ток-шоу тощо), до яких за деяких умов можна віднести й індивідуальну творчість (художник, скульптор, народний майстер). На кону таким «оперативним» розвідником є камерний і публіцистичний театр, до цього сегмента належать і авторські проекти пошукового, інноваційного, експериментального напрямку (зокрема, моно театр). Саме на цьому етапі художня культура має справу з тактичними квазіцілями.

До проблеми аттракторів і квазіцилей. Квазісистеми, квазістани, квазіцилі, які ми спостерігали в сучасній життєдіяльності театру (художньої культури), свідчать про готовність системи до перетворення. Квазіцильові стани — це аналоги тактичної цілі. Етап «квазі» як тест на подібну готовність підтверджує достатність ресурсу для сходження до вищого рівня нерівноваги з середовищем — до нового рівня креативної нестабільності. Це той випадок сценарію розвитку театру, який у синергетиці називається *дивним аттрактором* (цим терміном названо сценарій прогресуючого віддалення від рівноваги). Тут концентруються як нові переваги для системи, так і її недоліки. Але що найсуттєвіше для нас: за умов виходу на вищий рівень стабільної нерівноваги — різко підвищується роль *суб'єктивних* факторів. У світовій еволюції головним гравцем стає людина, її творчість, її ідеї, фантазії, ілюзії. Фізичний та матеріальний світ суттєво поступається людиновимірним програмам. Суб'єктивна активність стає енергетичною базою еволюції. Гомеостатичні моделі були би не в змозі відчутти ці креативні рухи у поведінці систем.

Засвідчено передвибух. Рокіровка головних персонажів еволюції. «Конструктивний хаос» став знаком наближення художніх систем у «точках біфуркації», в зоні джокера — до вибуху. За всіма характеристиками, притаманними сучасній переходовій добі, фіксується *передчас вибу-*